

Mg. iur. Signe Skutele

ZAB «Rusanovs & Partneri» juriste

Francijas tiesību ietekme uz izmeklēšanas tiesneša institūta izveidi Krievijas impērijas 1864. gada tiesu reformas ietvaros

Impact of french law on establishment of examining magistrate institute in framework of 1864. judicial reform in Russian Empire

Summary

During the reform of 20 November 1864, emulating the most current Western European legal traditions, especially considering the example of France and its outlook on rights, the institute of examining magistrate was created in the Russian Empire. Originally intended as a judge with all related guarantees, ultimately, with the aid of the police, it ended up performing an investigation under the supervision of prosecutors. Consequently, the inquisitorial procedures secured substantial impact on preliminary criminal proceedings. In this article, the author focuses on the analysis of historical genesis of the examining magistrate institute in France and the Russian Empire, researching the impact of the French law pertaining to the examining magistrate established under the reforms in the Russian Empire and the differences between the two countries regarding nature of the institute.

Atslēgvārdi: izmeklēšana tiesnesis, pirmstiesas kriminālprocess, 1864. gada reforma Krievijas impērijā

Keywords: examining magistrate, preliminary criminal procedure, 1864 reform in the Russian Empire

Ievads

Krievijas impērijā tika īstenota tiesu reforma, kuras laikā 1864. gada 20. novembrī pieņemts Tiesu iekārtas nolikums¹ (turpmāk – 1864. gada Tiesu nolikums) un Kriminālprocesa nolikums² (turpmāk – 1864. gada Kriminālprocesa nolikums). Šī reforma avotos tiek dēvēta par

«dižo tiesu reformu»³,

¹ Учреждения судебных установлений. [1864. red.] Сб. зак.: Полный сводъ законовъ Россійской Имперіи. Второе собрание (1825–1881), турpmāk – ПСЗ. Том 39. Часть 2. Закон № 41475, с. 180.

² Уставъ Уголовнаго Судопроизводства. Сб. зак.: ПСЗ. Том 39. Часть 2. Закон № 41476, с. 215.

³ Давыдов Н. В. Уголовный суд в России. Москва: Грань, 1918, с. 184.

ar kuras palīdzību būtiski pārveidota tiesu sistēma, ieviesti nozīmīgi tiesvedības pamatprincipi un norisinājās tās modernizācija.⁴

Ņemot vērā to, ka Latvijas teritorijā tajā laikā bija Krievijas impērijas sastāvā,⁵ savukārt pēc Latvijas Republikas neatkarības pasludināšanas tika pieņemti likumi, kuri nostiprināja kontinuitāti iepriekš spēkā bijušajiem normatīvajiem aktiem,⁶ tad vēsturiska izmeklēšanas tiesneša institūta izpēte ir nozīmīga arī mūsdienu Latvijas Republikas tiesību sistēmai, tostarp mācoties no pagātnes tiesību mantojuma.

Konstatējot, ka vēsturiski vienmēr ir pastāvējušas diskusijas par izmeklēšanas procesa kvalitātes uzlabošanu, tajā skaitā par tiesneša iespējamo lomu kriminālprocesā iepriekšējās izmeklēšanas stadijā, publikācijā autore vēsturiski salīdzinošā kontekstā apskatīja izmeklēšanas tiesneša institūta izveidošanos reformas laikā Krievijas impērijā, ko lielā mērā ietekmēja Francijas tiesību sistēma.

1. Rietumeiropas pieredzes nozīme

Reformas kritiķi nereti norādīja, ka jaunie normatīvie akti ir vien

«ārvalstu tēla produkts, kas ir pavisam nederīgs krievu dzīvei»⁷.

Kritiķu ieskatos tie bija tapuši

«dažu tiesību zinātnieku [aizraušanās ar] franču grāmatiņu lasīšanu rezultātā»⁸.

Savukārt krievu publicists un valsts dienesta darbinieks Konstantīns Skalkovskis (*Константи́н Аполло́нович Скалько́вский*, 1843–1906) rakstīja, ka

«mūsu juristi [...] vispār nemaz īpaši galvu nelauzīja – paņēma un pārtulkoja, piemēram, Sardīnijas kriminālprocesa kodeksu [, veicot] daļ[us] uzlabojum[us]»⁹.

Tiesīzbzinātnieks Ivans Foiņickis (*Иван Яковлевич Фойницкий*, 1847–1913) norādīja, ka reformas veicēji

⁴ Osipova S. Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 403. lpp.

⁵ Tomēr Latvijas teritorijā šīs reformas ietvaros pieņemtos normatīvajos aktus attiecināja tikai 1889. gada 9. jūlijā cārs Aleksandrs III ar likumu par tiesu reformu Baltijas guberņās.

Sk.: Keisara Aleksandra II. Teesu Ustawi. Jelgawâ: H. Allunans, 1894;

Kalniņš V. Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture. I daļa. Rīga: Zvaigzne, 1972, 293. lpp.

⁶ Likums par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā. Likumu un Valdības rīkojumu krājums, 1919, 13. burtnīza, dokumenta Nr. 154.

Osipova S. Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 401. lpp.

⁷ Щегловитовъ И. Г. Вліяніе иностранныхъ законодательствъ на составленіе Судебныхъ Уставовъ 20 ноября 1864 года. Петроград: И. Д. Сытина, 1915, с. 12.

⁸ Ibid, с. 14.

⁹ Ibid.

«apzinājās citu tautu pastāvēšanu, kuras kultūras ziņā bija vairāk attīstījušās un bija pelnījušas būt mūsu skolotāji, veidojot [...] jauno tiesisko kārtību»¹⁰.

Tādējādi secināms, ka ne tikai Francijas pieredze tika ņemta par pamatu, veidojot jauno reformu.

No Krievijas impērijas tiesību zinātnieku darbiem ir redzams, ka viņi skrupulozi analizējuši ārvalstu normatīvos aktus un to ieviešanas gaitu.¹¹ Ārvalstu normatīvie akti tika arī tulkoti krievu valodā, publicēti ar Valsts kancelejas starpniecību, lai izmantotu tos kā materiālus darbam, vēl pirms reformas uzsākšanas.¹² Tādējādi reformas īstenotāji pētīja ne vien kontinentālās Eiropas tiesību loka valstu pieredzi, kurā pārsvarā tobrīd dominēja inkvizīcijas vai jauktais kriminālprocesuālais modelis, bet arī angloamerikāņu tiesību loka sistēmas valstis, kas galvenokārt izmantoja sacīkstes jeb akuzācijas kriminālprocesa modeļa principus.

Tomēr lielākā daļa kontinentālās Rietumeiropas valstu, tostarp Krievijas impērija, pārņēma savos normatīvajos aktos tieši franču idejas jeb

«nonāca franču kodifikācijas iespaidā, nomainot tīri inkvizīcijas procesuālo sistēmu uz jaukto sistēmu»¹³,

protams, papildus veicot attiecīgas izmaiņas, lai tie organiski iekļautos valsts pārvaldes iekārtā. Kā norādīja mūsdienu krievu tiesībzinātnieks Leonīds Golovko (*Леонид Витальевич Головкин*, 1967),

«tieši Francijā tika izveidota sākotnējās izmeklēšanas konstrukcija, kuras centrā ir izmeklēšanas tiesneša figūra»¹⁴.

¹⁰ Щегловитовъ И. Г. Вліяніе иностранныхъ законодательствъ на составленіе Судебныхъ Уставовъ 20 ноября 1864 года. Петроград: И. Д. Сытина, 1915, с. 14.

¹¹ Ск. Фойницкій И. Я. Курсъ уголовного судопроизводства. Том I. С.Петербургъ [b.i.], 1910;
Фойницкій И. Я. Курсъ уголовного судопроизводства. Том II. С.Петербургъ [b.i.], 1910;
Гартунгъ Н. Исторія уголовного судопроизводства и судоустройства Франціи, Англїи, Германїи и Россїи. Санктпетербург: Э Арнольда, 1868;
Щегловитовъ И. Г. Вліяніе иностранныхъ законодательствъ на составленіе Судебныхъ Уставовъ 20 ноября 1864 года. Петроград: И. Д. Сытина, 1915.

¹² Щегловитовъ И. Г. Вліяніе иностранныхъ законодательствъ на составленіе Судебныхъ Уставовъ 20 ноября 1864 года. Петроград: И. Д. Сытина, 1915, с. 20.–22;
Законы о судопроизводстве и судоустройстве Женевскаго Кантона. Материалы по судебной реформе в россїи 1864 года, турмак – Материалы. Том 38. Реејамс: <https://www.prlib.ru/item/343176> [aplūkots 12.02.2021.].;

Проектъ Бельгийскаго судоустройства, составленный в мае 1862 года Материалы. Том 39. Реејамс: <https://www.prlib.ru/item/343149> [aplūkots 12.02.2021.].;
Объяснительная записка къ проекту Устава уголовного судопроизводства. Материалы. Том 52. Реејамс: <https://www.prlib.ru/item/343187> [aplūkots 12.02.2021.], с. 14, 19, 63, 156, 358, 435.

¹³ Курсъ уголовного процесса. Москва: Статут, 2017, с. 138;
Головкин Л. В. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франціи. Москва: СПАРК, 1995, с. 4.

¹⁴ Головкин Л. В. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франціи. Москва: СПАРК, 1995, с. 4.

2. Francijas jauktās kriminālprocesuālās sistēmas izveide

Avotos bieži tiek norādīts, ka pirms Lielās franču revolūcijas laikmeta bija raksturīga nevienlīdzība, autoritārisms un feodālisms.¹⁵ Jebkurā gadījumā pēc revolūcijas bija nepieciešams risināt dilemmu, kā savienot franču revolūcijā paustās idejas ar ilggadējām franču inkvizīcijas procesa tradīcijām, kas bija ietvertas arī līdz revolūcijai spēkā esošajā Kriminālajā ordonansē^{16,17}.

Iepriekšējo izpratni par kriminālprocesu būtiski ietekmēja filozofu, jo īpaši Monteskjē (*Charles-Louis de Secondat, baron de Montesquieu*, 1689–1755), Voltēra (*Voltaire*, 1694–1778) un Bekaria (*Cesare Bonesana di Beccaria*, 1738–1794) darbi.¹⁸ Šie filozofi vēl iepriekš bija kritizējuši sava laika kriminālprocesuālo kārtību. Piemēram, Voltērs izteica cerību, ka

«kādreiz humāni likumi mīkstinās dažas pārāk stingras paražas Francijā»¹⁹.

Viņaprāt, dažos jautājumos Kriminālajā ordonansē bija vērsta tikai uz «apsūdzētā bojāeju». Un, lai gan nozieguma izmeklēšana pieprasīja stingrību,

«jo tas ir karš, kuru cilvēciskais taisnīgums ved ar ļaunprātību, [tomēr] augstsirdība un līdzcietība pastāv pat karā»²⁰.

Savukārt Bekaria iestājās pret slepenību, saucot to ne tikai par ļaunumu, bet arī tirānijas aizsargu.²¹

Nākot pie varas Napoleonam Bonapartam (*Napoléon Bonaparte*, 1769–1821), tika uzsākts darbs pie kodifikācijas, tostarp 1808. gada 18. novembrī pieņemot Kriminālprocesa kodeksu²² (turpmāk – 1808. gada Kodekss). Šis 1808. gada Kodekss tika uzskatīts par minētās dilemmas atrisinājuma

¹⁵ Sk., piemēram, Hodgson J. *French Criminal Justice*. Oxford: Hart Publishing, 2005, p. 15.

¹⁶ Ordonnance Criminelle. [1670. red.]

Pieejams: http://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/ordonnance_criminelle_de_1670.htm [aplūkots 12.02.2021.].

¹⁷ Курс уголовного процесса. Москва: Статут, 2017, с. 137;

Rusanovs E. Rietumeiropas vēsturiskās kriminālprocesa doktrīnas evolūcijas nekonsekvences un problēmas mūsdienā Latvijā. Grām.: Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais argāds, 2019, 392. lpp.

¹⁸ Щегловитовъ И. Г. Вліяніе иностранныхъ законодательствъ на составленіе Судебныхъ Уставовъ 20 ноября 1864 года. Петроград: И. Д. Сытина, 1915, с. 16.

Гартунгъ Н. Исторія уголовного судопроизводства и судоустройства Франціи, Англии, Германіи и Россіи. Санктпетербург: Э Арнольда, 1868, с. 49.

¹⁹ Вольтер. Избранные произведения по уголовному праву и процессу. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1956, с. 92.

²⁰ Ibid.

²¹ Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. Москва: Инфра-М, 2008, с. 107.

²² Code d'instruction criminelle. [1808. red.]

Pieejams: https://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_instruction_criminelle_1808/code_instruction_criminelle_1.htm?fbclid=IwAR3S9qB-wa8z1LU36asdCj3Re9DZGvORayoXScJmABz5gFTRgYtdDf-TLZs [aplūkots 20.11.2020.].

kompromisa variantu,²³ vecā režīma inkvizīcijas kriminālprocesuālajā izpratnē ieviešot sacīkstes procesa elementus un izveidojot jaukto kriminālprocesuālo sistēmu. 1808. gada Kodekss bija spēkā līdz pat 1958. gadam, kad Francijas valstsvīra Šarla de Golla (*Charles Andre Joseph Marie de Gaulle*, 1890–1970) laikā izveidots jauns normatīvais regulējums, tomēr saglabājot izmeklēšanas tiesneša institūtu.²⁴ Laika gaitā 1808. gada Kodeksā tika veikti vairāki grozījumi, tajā skaitā aizvien mazinot inkvizīcijas procesa elementus un paplašinot procesā iesaistīto personu tiesības.

1808. gada Kodekss veidots pēc stingras noziedzības kontroles no valsts puses. Tādējādi iepriekšējā izmeklēšana aizvien tika veikta inkvizīcijas modeļa ietvaros. Tāpēc arī tajā nostiprinātais izmeklēšanas tiesneša institūts tiek atzīts par inkvizīcijas kriminālprocesa modeļa elementu.²⁵

Tiesību literatūrā gan ir atrodamas ziņas par izmeklēšanas tiesnesim līdzīgu institūtu vēl pirms revolūcijas, tostarp radniecīgus institūtus konstatējot pat 14./15. gs. Francijā.²⁶ Savukārt kopš 16. gs. Francijā bija kriminālleitnanti, kas tiek uzskatīti par izmeklēšanas tiesneša amata priekštečiem.²⁷

3. Izmeklēšanas tiesneša institūta izveide Krievijas impērijā

Krievijas impērijas tiesībzinātnieks Ivans Ščeglovitovs (*Иван Григорьевич Щегловитов*, 1861–1918) atzina:

«mūsu kriminālprocess, kā zināms, ir jauktais process, t. i., izmeklēšanas un sacīkstes procesa apvienojums. Šajā ziņā varētu teikt, ka tas ir tuvs franču paraugam. Bet šī tuvība aprobežojas ar kopējām vadlīnijām, tā ka mūsu procesa būtība ievērojami atšķiras no franču tiesvedības, pie tam uz lielākas pilnības pusi.»²⁸

Lai gan izmeklēšanas tiesneša institūts abu valstu kontekstā bija veidots visnotaļ līdzīgi,²⁹ starp abu

²³ Berg R. K. Criminal Procedure: France, England, and the United States. Spring-Summer, Colum 8, Issue 2, 1959. Arti. 5, p. 283.

²⁴ Berg R. K. Criminal Procedure: France, England, and the United States. Spring-Summer, Colum 8, Issue 2, 1959. Arti. 5, p. 284;

Ruymbeke R. Le juge d'instruction. Paris: Presses Universitaires de France, 1988, p. 6.

²⁵ Berg R. K. Criminal Procedure: France, England, and the United States. Spring-Summer, Colum 8, Issue 2, 1959. Arti. 5, p. 298;

Hodgson J. French Criminal Justice. Oxford: Hart Publishing, 2005, p. 27;

Damaška M. The Faces of Justice and State Authority. New Haven: Yale University Press, 1986, p. 183.

²⁶ Delmas-Marty M., Spencer J. R. European Criminal Procedures. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 11;

Милова И. Е. Следственный судья возрождение института. Pieejams: <https://cyberleninka.ru/article/n/sledstvennyy-sudya-vozhrozhdenie-instituta> [aplūkots 20.11.2020.].

²⁷ Blot-Maccagnan S., Callemein G. Du lieutenant criminel au juge d'instruction. [B.v.]: Presses Universitaires de Rennes, 2018; Ruymbeke, 1988, p. 6;

Фойницкий И. Я. Курсъ уголовного судопроизводства. Том II. С.Петербургъ [b.i.], 1910, с. 348.

²⁸ Щегловитовъ И. Г. Вліяніе иностранныхъ законодательствъ на составленіе Судебныхъ Уставовъ 20 ноября 1864 года. Петроград: И. Д. Сытина, 1915, с. 50.

²⁹ Фойницкий И. Я. Курсъ уголовного судопроизводства. Том I. С.Петербургъ [b.i.], 1910, с. 311;

valstu izpratnēm pastāvēja ievērojamas atšķirības par izmeklēšanas tiesneša institūta būtību.

Izmeklēšanas reforma Krievijas impērijā notika vēl pirms 1864. gada – 1860. gada 8. jūnijā, caram Aleksandram II (*Александр II Николаевич Романов*, 1818-1881) pieņemot divus normatīvos aktus, ar kuriem daļā Krievijas impērijas teritorijas tika izveidots izmeklēšanas tiesneša institūts: Likums par izmeklēšanas tiesnešiem³⁰ un Likums policijai par noziegumu un pārkāpumu izmeklēšanu.³¹

Avotos minēts, ka šis institūts ieviests tāpēc, ka 19. gs. pastāvēja neapmierinātība ar izmeklēšanu,³² kad izmeklēšanu veica no tiesu varas neatkarīgas amatpersonas, un tika uzskatīts –

«lai izmeklēšana būtu pilnīga un pareiza, tai jābūt pilnībā pakļautai tiesai, kā arī prokuroriem»³³.

Neapmierinātību radījusi

«patvaļa, nelegālas izmeklēšanas metodes, faktiski apsūdzētā aizsardzības trūkums, kukuļņemšana, nepamatota izmeklēšanas kavēšanās, garantiju trūkums par likuma pareizu piemērošanu, lai visi, kas izdarījuši noziegumu, tiktu pamatoti sodīti un neviena nevainīga persona netiktu saukta pie atbildības»³⁴.

Tādējādi, vēloties

«dot policijai vairāk līdzekļus, lai veiksmīgāk veiktu savus pienākumus, kas tik svarīgi visu iedzīvotāju kārtībai un mieram»³⁵,

tika nolemts atdalīt izmeklēšanas daļu no policijas četrās impērijas gubernās. Tajās visu noziegumu un pārkāpumu izmeklēšanai tika ieceltas īpašas, tieslietu ministram pakļautas amatpersonas, kuras piekritīgas tiesu vietām, nosaucot šīs amatpersonas par izmeklēšanas tiesnešiem.

Līdz ar to šis institūts Krievijas impērijā tika ieviests jau 1860. gadā. Tomēr pilnvērtīgi tas nostiprinājās, veicot 1864. gada reformu, kuras laikā tika radīts tāds regulējums, kas ļāva

Шегловитовъ И. Г. Вліяніе иностранныхъ законодательствъ на составленіе Судебныхъ Уставовъ 20 ноября 1864 года. Петроград: И. Д. Сытина, 1915, с. 39.

³⁰ Учреждение Судебныхъ Следователей. [1860. red.] Сб. зак.: ПСЗ. Том 35. Часть 1. Закон № 35891, с. 710.

³¹ Наказъ полицій о производствѣ могущимъ заключать въ себе преступленіе и проступокъ. [1860. red.] Сб. зак.: ПСЗ. Закон № 35892, с. 715.

³² Ахмедов Ч. Н. Судебный следователь в правоохранительной системе России: становление, развитие и законодательное оформление его деятельности. Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России № 3 (63) 2014, с. 11.

³³ Судебные уставы 20 ноября 1864 года. Съ изложениемъ рассуждений на конь они основаны. Часть II. Санктпетербург: Государственная Канцелярія, 1866, с. 111.

³⁴ Волчкова А. А. Институтъ судебныхъ следователей в дореволюціонной России (Исторически-правовой анализ). Автореферат диссертации на соисканіе ученой степени кандидата юридическихъ наук. Нижний Новгород: [b.i.], 2005, с. 15.

³⁵ Наказъ Судебнымъ следователямъ. [1860. red.] Сб. зак.: ПСЗ. Том 35. Часть 1. Закон № 35890, с. 710.

izmeklēšanas tiesnešiem veikt savas funkcijas

«pilnā apjomā, nodrošinot šī institūta harmonisku iekļaušanos jaunajā kriminālprocesā»³⁶.

4. Izmeklēšanas tiesneša institūta pamataspekti

Saskaņā ar Francijas un Krievijas impērijas normatīvajiem aktiem izmeklēšanas tiesnesis bija paredzēts kā neatkarīgs institūts, kas godprātīgi, vispārīgi un bez aizspriedumiem ar policijas, kura veica izziņas darbības, palīdzību veiktu noziegumu un kriminālpārkāpumu izmeklēšanu stingrā prokurora uzraudzībā.

Francijas 1808. gada Kodeksā izmeklēšanas tiesnesis tika uzskaitīts pie tiesu policijas institūtiem.³⁷ Katrā Francijas municipālajā apgabalā bija noteikts skaits izmeklēšanas tiesnešu.³⁸ Savukārt 1864. gada Tiesu nolikumā tika noteikts, ka izmeklēšanas tiesneši tiek uzskatīti par apgabaltiesas locekļiem, un katram no viņiem tika piešķirts savs iecirknis.³⁹

Abās valstīs izmeklēšanas tiesnesis varēja veikt arī tiesas spriešanas funkcijas. Piemēram, 1808. gada Kodeksā norādīts, ka Francijā viņš turpināja izskatīt civillietas,⁴⁰ savukārt Krievijas impērijā izmeklēšanas tiesnesis, ja trūka tiesnešu un nebija iespējams sasaukt tiesas sēdi, varēja tikt aicināts skatīt arī krimināllietas, kuras pats nebija izmeklējis.⁴¹

Saskaņā ar 1808. gada Kodeksa 55. pantu Francijā izmeklēšanas tiesnešus uz trīs gadiem (ar iespēju pagarināt termiņu) iecēla imperators no civiltiesu tiesnešiem. Mainoties Francijas valsts pārvaldes iekārtai un pēc 1856. gada grozījumiem,⁴² izmeklēšanas tiesnesi ar dekrētu iecēla valdība no «titulētiem tiesnešiem vai tiesnešu vietniekiem». Savukārt 1864. gada Tiesu nolikuma 212. pantā tika noteikts, ka izmeklēšanas tiesnešus iecēl cars pēc tieslietu ministra ieteikuma. Krievijas impērijā tika apsvērts, ka izmeklēšanas tiesneši būtu jāieceļ tieslietu ministram. Tomēr, ņemot vērā to piederību pie apgabaltiesām, kā arī to, ka pastāvēja noteiktas situācijas, kad izmeklēšanas tiesneši varēja piedalīties iztiesāšanā, bet vēl jo vairāk to, ka reformas ietvaros tiesu un administratīvā vara tika nošķirta, šāds regulējums netika pieņemts.⁴³ Atšķirībā no Francijas, izmeklēšanas tiesnesis Krievijas impērijā netika iecelts uz noteiktu termiņu un uz šo amatu varēja kandidēt ne tikai tās personas, kas

³⁶ Волчкова А. А. Институт судебных следователей в дореволюционной России (Исторически-правовой анализ). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Нижний Новгород: [b.i.], 2005, с. 12.

³⁷ 9. pants. Code d'instruction criminelle. [1808. red.]

³⁸ 55. pants. Code d'instruction criminelle. [1808. red.]

³⁹ 79. pants. Учреждения судебных установлений. [1864. red.]

⁴⁰ 55. pants. Code d'instruction criminelle. [1808. red.]

⁴¹ 145.–147. pants. Учреждения судебных установлений. [1864. red.]

⁴² Code d'instruction criminelle. [1929. red.]

Pieejams: https://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_instruction_criminelle_1929/code_1808_1.htm [aplūkots 20.11.2020.].

⁴³ Судебные уставы 20 ноября 1864 года. Часть III, 1867, с. 141.

jau ieņēma tiesneša amatu.⁴⁴

Saskaņā ar abu valstu normatīvajiem aktiem, veicot izmeklēšanas darbības, izmeklēšanas tiesnesis bija prokuratūras uzraudzībā,⁴⁵ tostarp viņam bija jāziņo prokuroram par procesa uzsākšanu un pabeigšanu.⁴⁶ I. Ščeglovitovs gan rakstīja, ka, atšķirībā no franču kriminālprocesa, Krievijas impērijā attiecībā uz prokuratūras uzraudzību izmeklēšanas tiesneši savās darbībās tomēr bijuši patstāvīgāki un neatkarīgāki.⁴⁷ Acīmredzot viņš norādīja uz 1808. gada Kodeksa darbības laiku līdz 1856. gada grozījumiem, pēc kuriem izmeklēšanas tiesneši savās darbībās tomēr kļuva patstāvīgāki.⁴⁸

Izmeklēšanas tiesneša darbību kontrolēja arī tiesnešu koleģiālas institūcijas. Francijā 1808. gada Kodeksā līdz 1856. gada grozījumiem bija noteikts, ka izmeklēšanas tiesnesis vismaz vienu reizi nedēļā jāziņo par savu darbību padomes palātai, kas saskaņā ar 127. pantu sastāvēja no trīs tiesnešiem, ieskaitot izmeklēšanas tiesnesi. Ja padome neuzskatīja izmeklējamu darbību par noziedzīgu vai aizdomās turēto par iespējamo vainīgo, tā varēja izbeigt izmeklēšanu. Pēc 1856. gada grozījumiem tika ievērojami palielināta izmeklēšanas tiesneša loma, tomēr, tiklīdz izmeklēšanas tiesnesis bija pabeidzis savu darbu, viņš ziņoja prokuroram, kurš savukārt veica lietas pārbaudi un nosūtīja lietu uz tiesu vai atpakaļ izmeklēšanai.⁴⁹ Savukārt ar grozījumiem 128. pantā tika noteikts, ka tieši izmeklēšanas tiesnesis pats ar savu rīkojumu varēja izbeigt lietas izmeklēšanu.

Toties Krievijas impērijā saskaņā ar 1864. gada Kriminālprocesa nolikuma 278. pantu izmeklēšanu varēja izbeigt tikai tiesa. Līdz ar to, kad izmeklēšanas tiesnesis vairs neredzēja nepieciešamību turpināt izmeklēšanu, viņš ar prokurora starpniecību vērsās pie tiesas.

Tādējādi secināms, ka Krievijas impērijā izmeklēšanas tiesneša institūts, lai gan veidojās Rietumeiropas kriminālprocesuālo modeļu ietekmē, tostarp modificējot franču tiesību izpratni, kā inkvizīcijas procesa komponente labi iederējās arī Krievijas impērijas monarhistiskajā pārvaldē 19. gadsimtā.

Tieši šis modelis arī tika implementēts jau demokrātiskās un neatkarīgās Latvijas Republikas normatīvajā regulējumā.

Kopsavilkums

1. Krievijas impērijā, izstrādājot 1864. gada 20. novembra reformu, tika pievērsta uzmanība

⁴⁴ 201.–212. pants. Учреждения судебныхъ установлений. [1864. red.];

Фойницкій И. Я. Курсъ уголовного судопроизводства. Том I. С.Петербургъ [b.i.], 1910, с. 410.

⁴⁵ 57. pants. Code d'instruction criminelle. [1808. red.]; 249. pants. Уставъ Уголовнаго Судопроизводства. [1864. red.]

⁴⁶ 61. pants. Code d'instruction criminelle. [1808. un 1929. red.]; 263, 277. pants. Уставъ Уголовнаго Судопроизводства. [1864. red.]

⁴⁷ Щегловитовъ И. Г. Вліяніе иностранныхъ законодательствъ на составленіе Судебныхъ Уставовъ 20 ноября 1864 года. Петроград: И. Д. Сытина, 1915, с. 39.

⁴⁸ Hodgson J. French Criminal Justice. Oxford: Hart Publishing, 2005, p. 27–28.

⁴⁹ 127. pants. Code d'instruction criminelle. [1929. red.]

ārvalstu normatīvajam regulējumam un sekots jaunākajām tiesvedības attīstības tendencēm Eiropā, tajā skaitā modernizējot kriminālprocesuālo tiesvedību.

2. Napoleona laikā, kad notika darbs pie kodifikācijas, tika ieviests izmeklēšanas tiesneša institūts, kura prototipi Francijā konstatējami vēl pirms Lielās franču revolūcijas. Izmeklēšanas tiesneši gan joprojām bija inkvizīcijas procesa elements, kas apvienoja gan izmeklēšanas, gan tiesneša funkcijas.
3. Reforma Krievijas impērijā risinājās vēl pirms 1864. gada, atsevišķās tās daļās jau 1860. gadā ieviešot izmeklēšanas tiesneša institūtu. Tomēr tikai pēc 1864. gada to iedibināja visā impērijā ar atsevišķiem izņēmumiem. Vienlaikus tam tika piešķirta lielāka neatkarība un paplašināta rīcības brīvība. Lai gan izmeklēšanas tiesneši tika izveidoti, ņemot vērā Francijas kriminālprocesuālo regulējumu, pastāvēja atšķirības abu valstu izpratnē par šī institūta būtību.
4. Jāsecina, ka, neraugoties uz centieniem izmeklēšanas tiesnesim piešķirt tiesas institucionalitāti un uzlabot iepriekšējās izmeklēšanas kvalitāti, tomēr vēsturiski gan Francijā, gan Krievijā izmeklēšanas tiesnesis nevarētu tikt uzskatīts par pilnvērtīgu tiesu varas pārstāvi, ievērojot tā ierobežotās pilnvaras. Tādējādi arī radot strīdus par paša institūta jēgu un lomu.